

SEMMELWEIS EGYETEM

Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet,
Nanokémiai Kutatócsoport

Lágy Anyagok
Laboratóriuma

Bio-termodinamika, entrópia, egyensúly és változás

Zrínyi Miklós

egyetemi tanár, az MTA levelező tagja

mikloszrinyi@gmail.com

Visszatekintés

A **belső energia** kémiai szerkezettől függő molekuláris kinetikus és kölcsönhatási energiákból tevődik össze (extenzív, állapotfüggvény, ΔU)

A termodinamika I. főtétele: $\Delta U = T\Delta S - p\Delta V + \sum_{i=1}^K \mu_i \Delta n_i + \dots +$

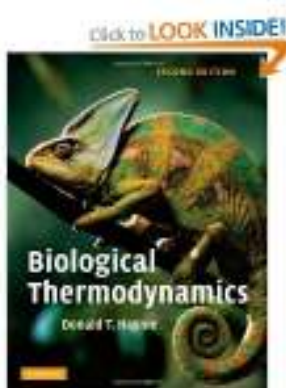
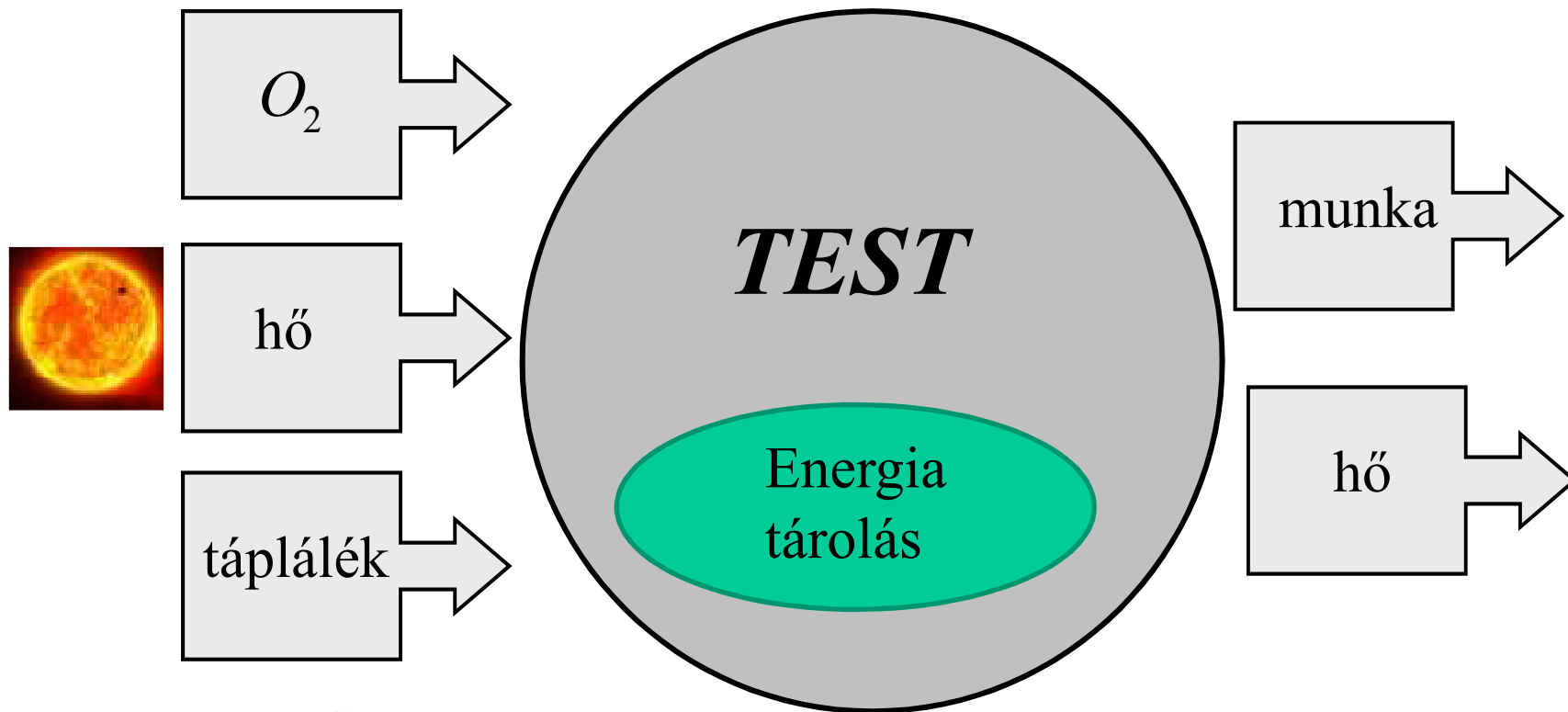
A termodinamika II. főtétele: Elszigetelt rendszerben az önként lejátszódó (kiegyenlítődési) folyamatok során az entrópia növekszik.

A termodinamika III. főtétele: Tiszta kristályos anyagok entrópiája nulla az abszolút zérus ponton (abszolút entrópia skála)

entalpia	$H=U+PV$		hő
szabadenergia	$F=U-TS$		mechanikai munka
szabadentalpia	$G=H-TS$		kémiai átalakulás

Kondenzált rendszereknél: $F \cong G$

BIOLÓGIAI TERMODINAMIKAI RENDSZER

A hőnek kitüntetett szerepe van !

$$0\text{ }^{\circ}\text{C} \rightarrow T \rightarrow 42\text{ }^{\circ}\text{C}$$

A bio-termodinamika I. főtétele

tárolt energia
megváltozása

$$\Delta U = \Delta Q + \Delta W_{mech} + \Delta W_{kém}$$

metabolikus hő

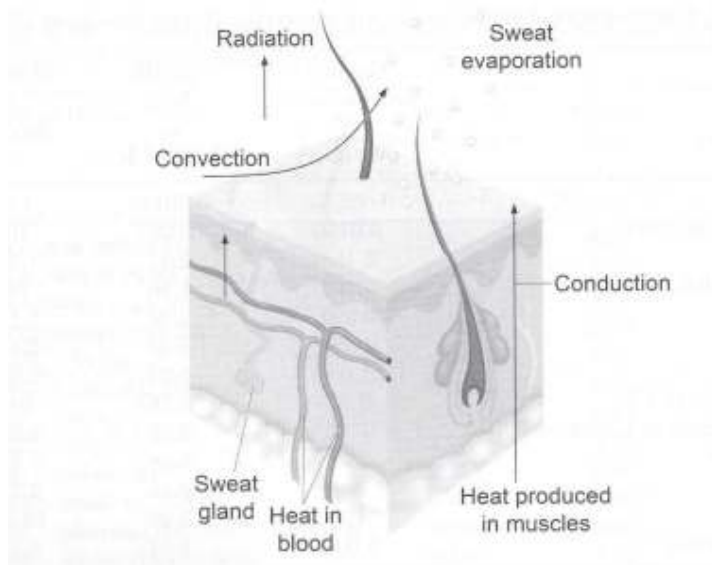
veszteség

bio-szintézis

mechanikai munka

külső

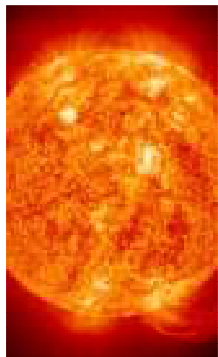
belső

$$\Delta W_{mech} < 0$$

A biológiai belső energia

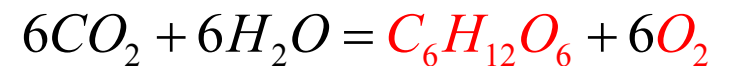
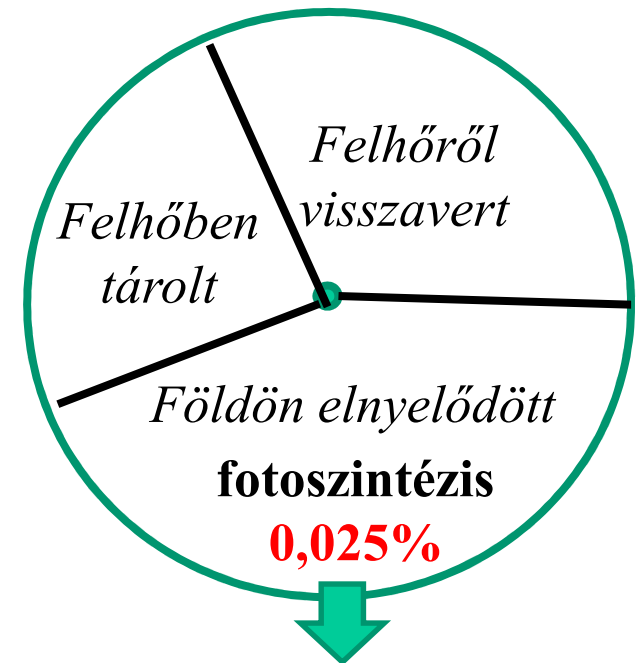
$5 \cdot 10^{18} \text{ MJ / év}$

$1,7 \cdot 10^{17} \text{ J / s}$

ÉLET

Biológiai makromolekulák

keményítő

glikogén

cellulóz

fény
 H_2O
 CO_2

szénhidrát
növényi
szövet

zsír
állati
szövet

Az élő szervezetben végbemenő anyagcsere folyamatok
összessége: **metabolizmus**

felépítő folyamatok
anabolizmus

ADP → ATP

lebontó folyamatok
katabolizmus

ATP → ADP+ energia

A környezetből felvett anyagok beépülése az élő szervezetbe: **anabolizmus**

fototróf

egyszerű szervetlen anyagokból
bonyolult szerves vegyületek
felépítésére képes szervezetek

kemotróf

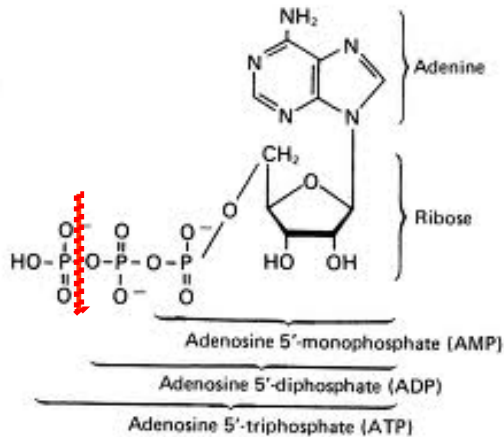

Az élő szervezetek biokémiai reakciók során történő tápanyag lebontása: **katabolizmus**.

poliszacharidok,
lipidek,
fehérjék
nukleinsavak

monoszacharidok,
zsírsavak,
nukleotidok,
aminosavak

Q

ADP

tejsav
ecetsav
ammónia
karbamid

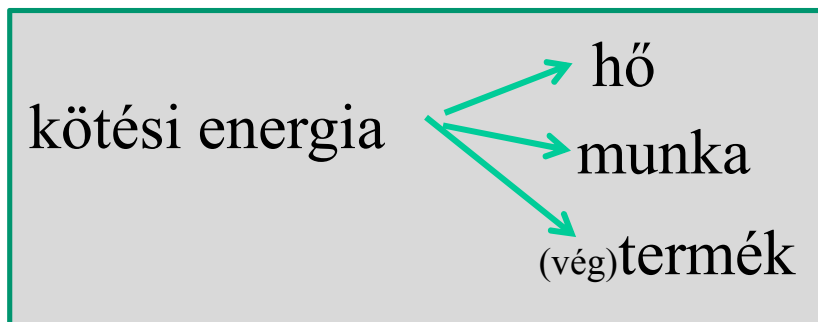
58 - 59 kJ/mol

Néhány „üzemanyag” energia sűrűsége

anyag	Energia sűrűség [J/Kg]
ATP	$1,0 \cdot 10^5$
H_2 gáz 10^3 atm. nyomáson	$1,2 \cdot 10^8$
glicin	$6,5 \cdot 10^6$
zsír	$3,9 \cdot 10^7$
szénhidrát	$1,7 \cdot 10^7$
glükóz	$1,6 \cdot 10^7$

Metabolitikus energia (ME): $U_{\text{tápanyag}} - U_{\text{ürülék}}$

$$\Delta U = \underbrace{\Delta(ME)}_{+} + \underbrace{\Delta Q}_{-} + \underbrace{\Delta U_{\text{tárolt}}}_{+} + \underbrace{\Delta W_{\text{mech}}}_{-}$$

$$\Delta(ME) = 0 \implies \Delta U < 0$$

Biológiai energia forgalom mérése

Direkt kalorimetria

Indirekt kalorimetria

$$\Delta Q = Q_{\text{metabolizmus}} + Q_{\text{veszteség}}$$

Oxigén fogyasztás és/vagy
CO₂ termelés arányos a
hőtermeléssel

$$Q_{\text{veszteség}} = Q_{\text{sugárzó}} + Q_{\text{konvektív}} + Q_{\text{konduktív}} + Q_{\text{párolgási}} + Q_{\text{légzés}}$$

kötési energia

- hő
- munka
- (vég)termék

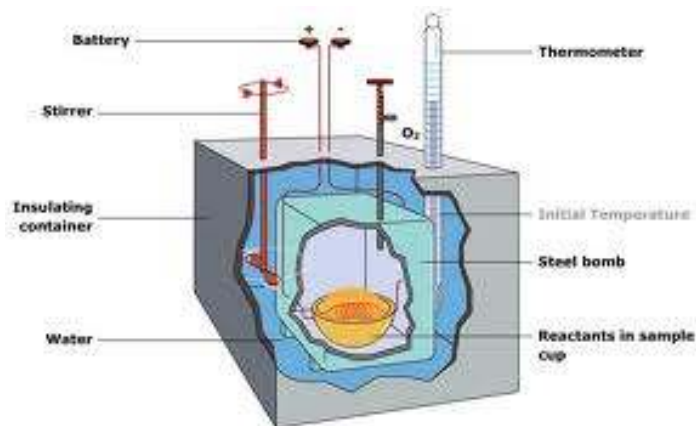
54-60 %

25 %

7 %

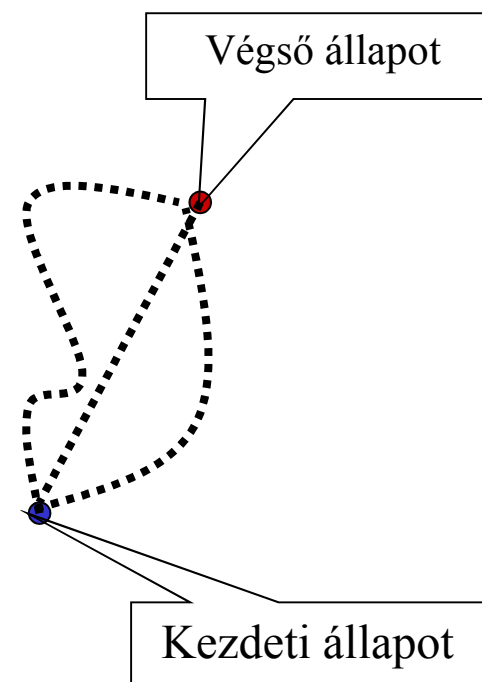
14 %

Direkt kalorimetria

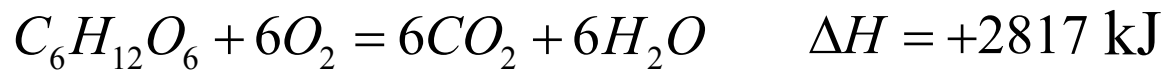
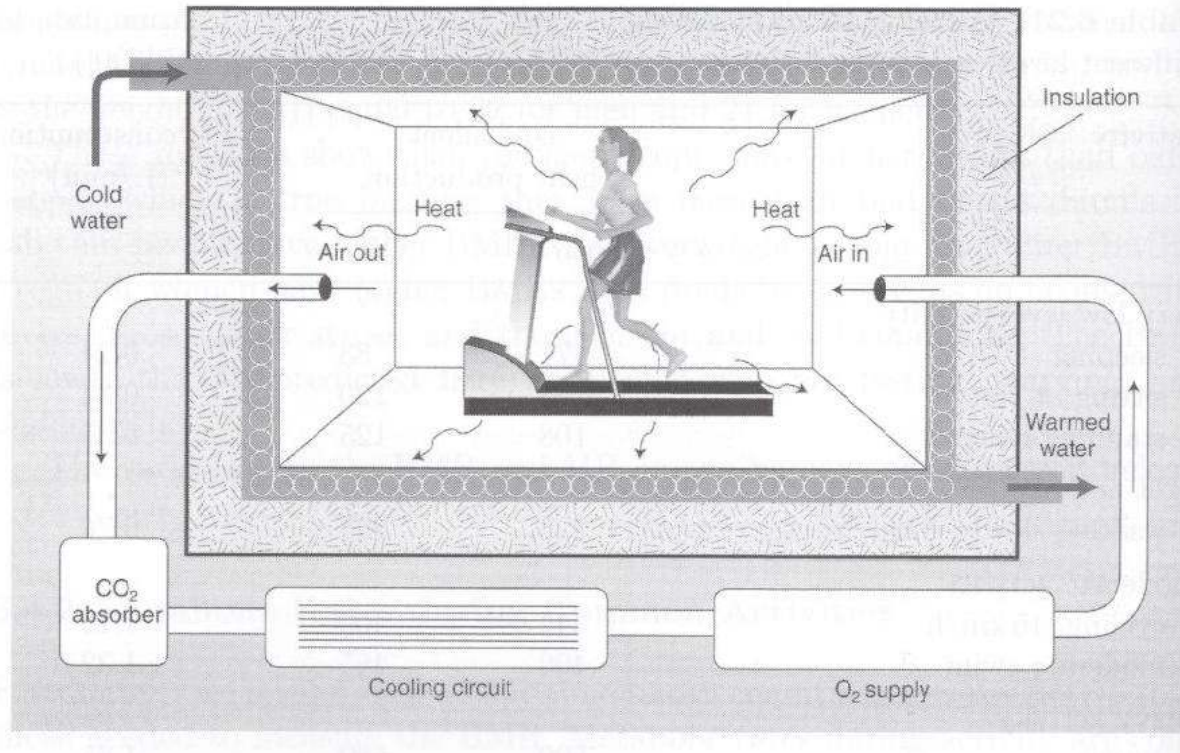
$$\Delta S_{term} = 0 \quad Q = \Delta H > 0$$

Hess tétele:

anyag	kalorimetrikus energia kJ/g
szénhidrát	17,1
fehérje	23,6
etanol	29,7
zsír	39,6

Direkt és indirekt kalorimetria

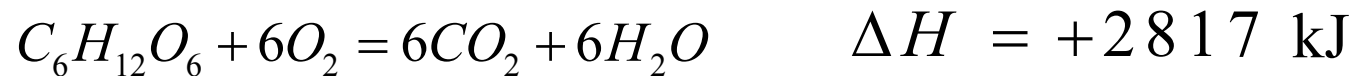

$$\eta = 61 - 65 \%$$

Kalorimetria > metabolikus
(V=konst.) (p=konst.)

Indirekt kalorimetria

1 mól glükóz oxidációjához 6 mól=134,46 L oxigén kell!

Oxigén energia egyenérték

1 L oxigén fogyasztása 21 kJ energiát jelent

komponens	kalorimetrikus energia kJ/g	Oxigén egyenérték kJ/l	Széndioxid egyenérték kJ/l
szénhidrát	17,1	21,1	21,1
fehérje	23,6	18,7	23,3
etanol	29,7	20,3	30,3
zsír	39,6	19,8	27,9

Alap – energiaforgalom: **BMR**
Basal metabolic rate

$$BMR = \frac{\Delta Q}{\Delta t} \Big|_{nyugalom}$$

$$BMR \propto m_b^{3/4}$$

Kleiber törvény

*A **BMR** a korral csökken*

$m_b = 70$ kg 7029 kJ/nap 293 kJ/óra 81 W férfi
60 W nő

Energiaforgalom:(MR) és oxigén fogyasztás

alvás	83 W	O_2 : 0,24 L/perc
séta	265 W	O_2 : 0,76 L/perc
kerékpározás	400 W	O_2 : 1,13 L/perc

Átlagos ember átlagos termikus jellemzői:

Fajhő: 3,47 kJ/kgK

70 kg-os személy **hőkapacitása:** 243 kJ°C^o

$$Q = C \cdot m_b \cdot \Delta T \quad \frac{\Delta Q}{\Delta t} = C \cdot m_b \cdot \frac{\Delta T}{\Delta t} \quad \frac{\Delta T}{\Delta t} = \frac{1}{C \cdot m_b} \cdot \frac{\Delta Q}{\Delta t} = \frac{1}{C \cdot m_b} \cdot BMR$$

$$\frac{\Delta T}{\Delta t} = \frac{BMR}{C \cdot m_b}$$

$$\frac{dT}{dt} = 1,2 \text{ } ^\circ\text{C}/\text{óra}$$

*Ha nem lenne veszteség
és fizikai aktivitás!*

Fizikai aktivitás esetén

$$\frac{\Delta Q}{\Delta t} = f \cdot B M R$$

$$\frac{\Delta T}{\Delta t} = f \cdot \frac{B M R}{C \cdot m_b} \approx 1,2 f C^{\circ} / h$$

$$0 < f < 20$$

Fizikai aktivitás

aktivitás	f
alvás	1
ülés	1,5
állás	1,7
gyaloglás	4,7

Evés és hőtermelés nyugalomban

	Nagy evő	Kis evő	arány
Test súly (kg)	54,2	52,7	1,03
Kaja energia (kJ/nap)	9916	6485	1,54
Nappali hőtermelés (kJ/nap)	9079	5815	1,55
Éjszakai hőtermelés (kJ/nap)	7196	4602	1,56

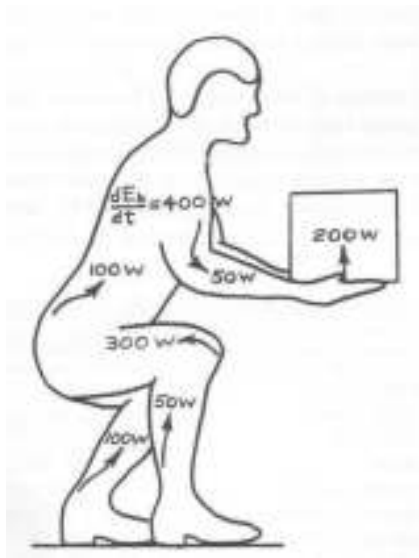
de....

$$\frac{dQ}{dt} = f \cdot BMR$$

$$0 < f < 20$$

Fizikai aktivitás

Energiaforgalom és mozgás

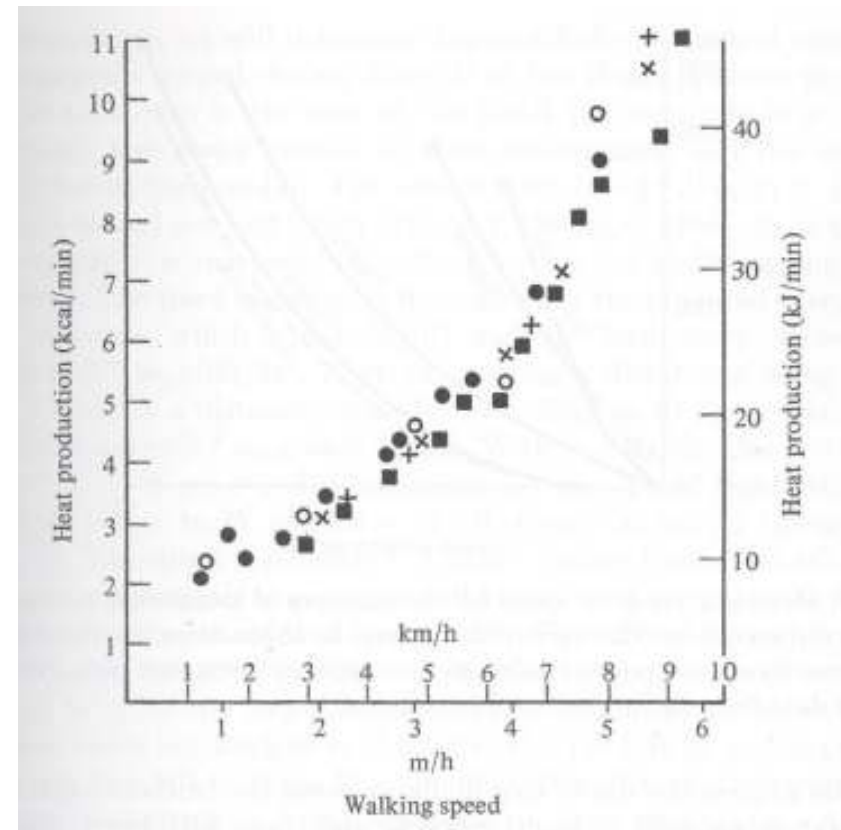
munka(fizika) \neq munka(biológia)

külső

belső

$$\Delta W_{mech} < 0$$

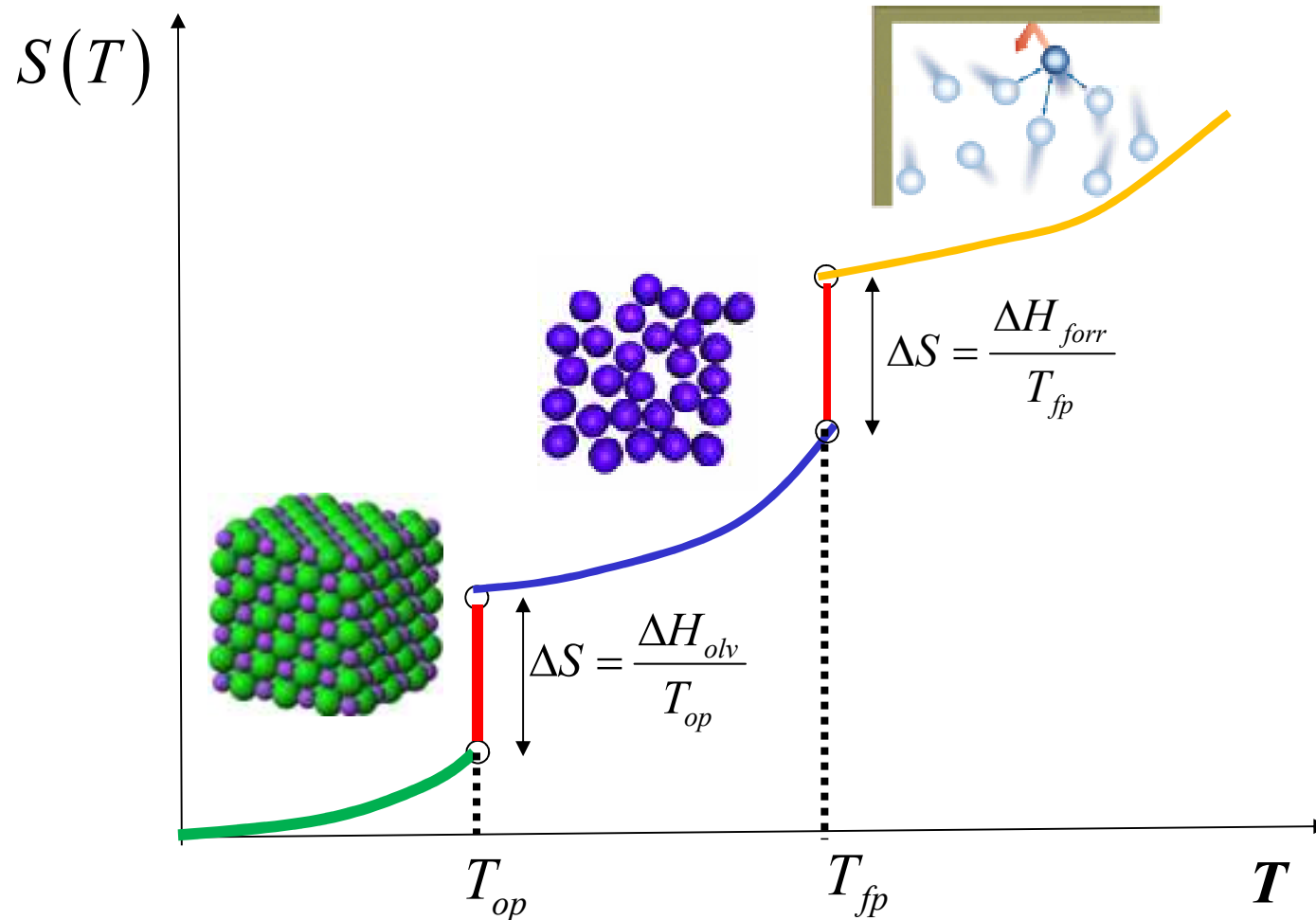
Gyaloglással felszabadított hő függése a sebességtől.

A metabolitikus teljesítmény 8,6 km/h sebességű futásnál 14%-al kisebb, mint gyaloglásnál!

Vissza a termodinamikához

Az *entrópia* függése a hőmérséklettől

Entropia növekedéssel járó folyamatok

Entropia a rendezetlenség mértéke?

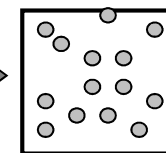
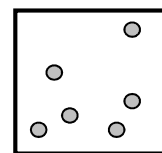
IGEN!

Boltzmann összefüggés:

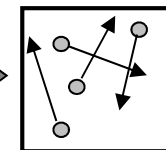
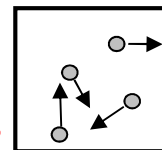
$$S = k_B \ln W$$

$$k_B = 1.38 \cdot 10^{-23} \text{ J/K} \longrightarrow k_B = \frac{R}{N_{Av}}$$

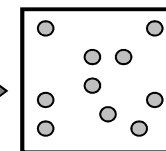
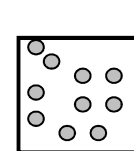
W: termodinamikai valószínűség

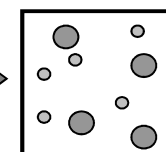
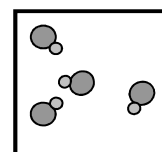
*részecskeszám
növelése*

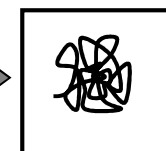
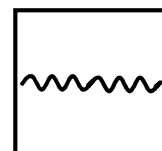
*hőmérséklet
növelése*

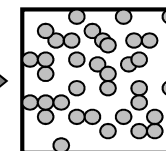
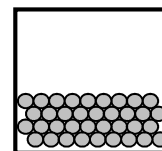
térfogat növelése

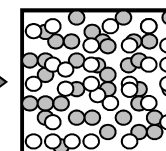
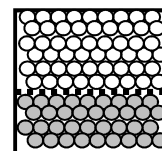
*bomlási folyamat
disszociáció*

*makromolekula
gombolyodása*

*olvadás,
forrás*

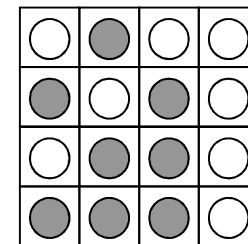
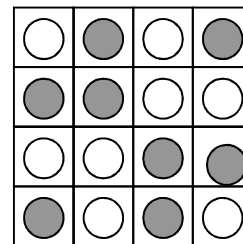
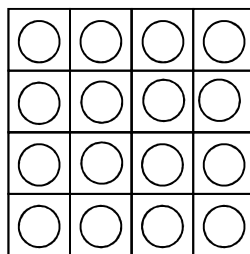
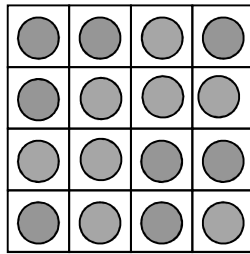
elegyedés

A **W termodinamikai valószínűség** megadja az adott **makroállapot**hoz tartozó **mikroállapotok** számát.

1. példa: **makroállapot**: koncentráció
mikroállapot: lehetséges

$$W = \frac{16!}{8!8!} = 12870$$

$$x_A = 8 / 16$$

$$\Delta S > 0$$

$$S = k_B \ln W$$

$$W_A = 1$$

$$S_A = 0$$

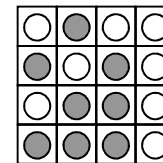
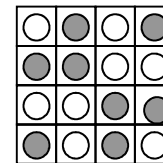
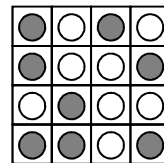
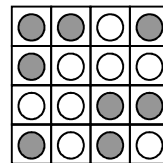
$$W_B = 1$$

$$S_B = 0$$

$$W_{A,B} = 12870$$

$$S_{A,B} = k_B T \ln(12870)$$

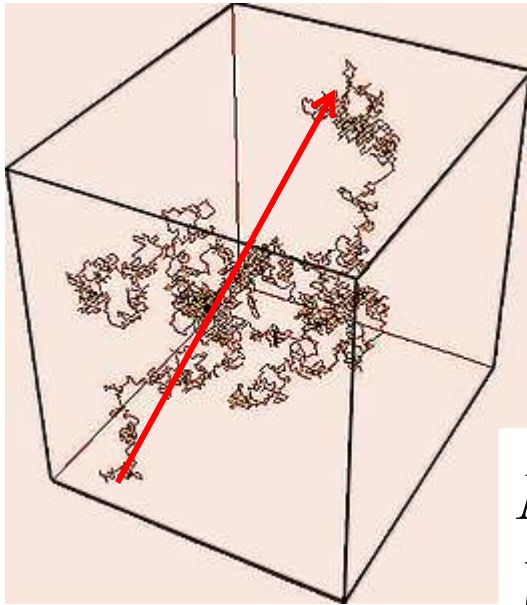
$$W_{A,B} = \frac{(N_A + N_B)!}{N_A! N_B!} = \frac{16!}{8!8!} = 12870$$

Négy különböző mikroállapot a lehetséges 12870 számából.

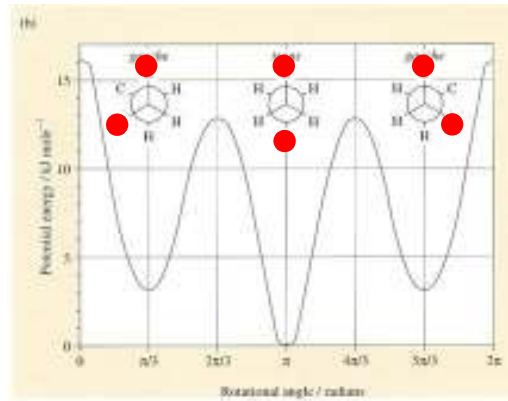
A ***W* termodinamikai valószínűség** megadja az adott **makroállap**othoz tartozó **mikroállapot**ok számát.

2. példa: makroállapot: láncvégtávolság
 mikroállapot: lehetséges konformációk száma

gombolyag, *g*

$$S = k_B \ln W$$

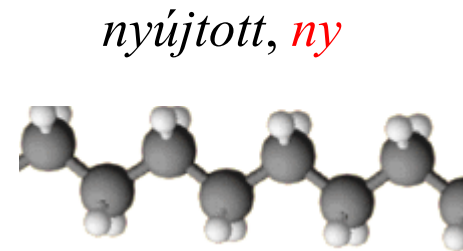

$$N_{C-C} = 10^4$$

$$W_g = 3^{10000}$$

$$S_g = k_B T \ln(3^{10000})$$

$$S_g = 10^4 k_B T \ln 3$$

$$N_{C-C} = 10^4$$

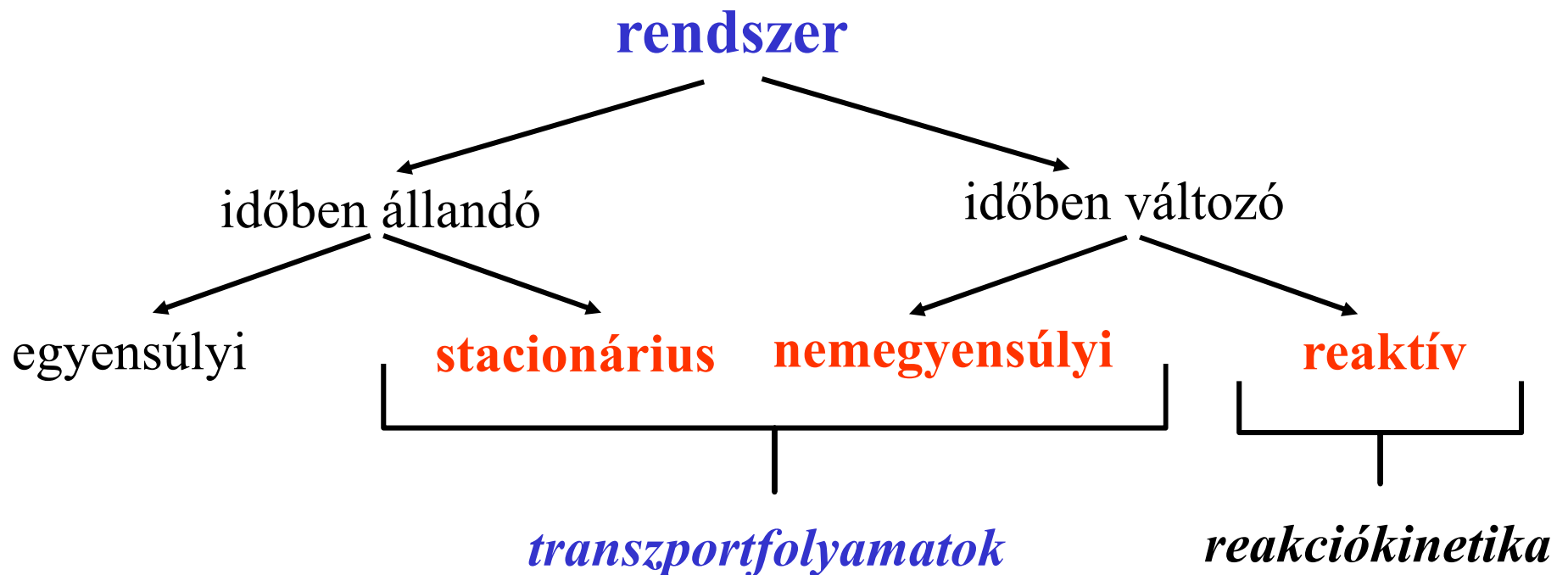
$$W_{ny} = 1$$

$$S_{ny} = k_B T \ln 1$$

$$S_{ny} = 0$$

$$\Delta S > 0$$

RENDSZER TIPUSOK

Folyamatok hajtóereje: **az egyensúlyra való törekvés**

*önként lejátszódó
folyamat során*

$$\Delta S > 0$$

$$\Delta F < 0$$

$$\Delta G < 0$$

$$F = U - TS$$

$$G = H - TS$$

KÉMIAI ÉS BIOKÉMIAI REAKCIÓK HAJTÓEREJE

$$\Delta_r G < 0$$

$$\Delta_r G = \Delta_r H - T \Delta_r S$$

reakcióhő

reakcióentrópia

endoterm

exoterm

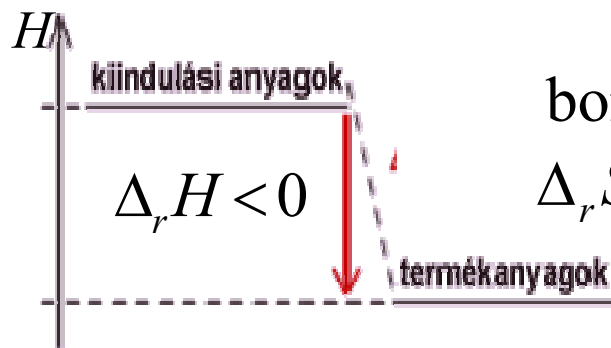
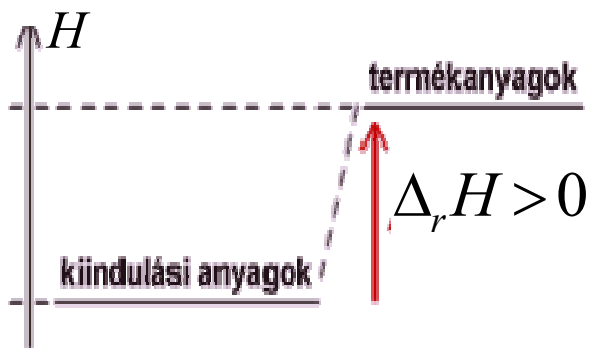
Molekuláris
rendezettség változása

bomlás

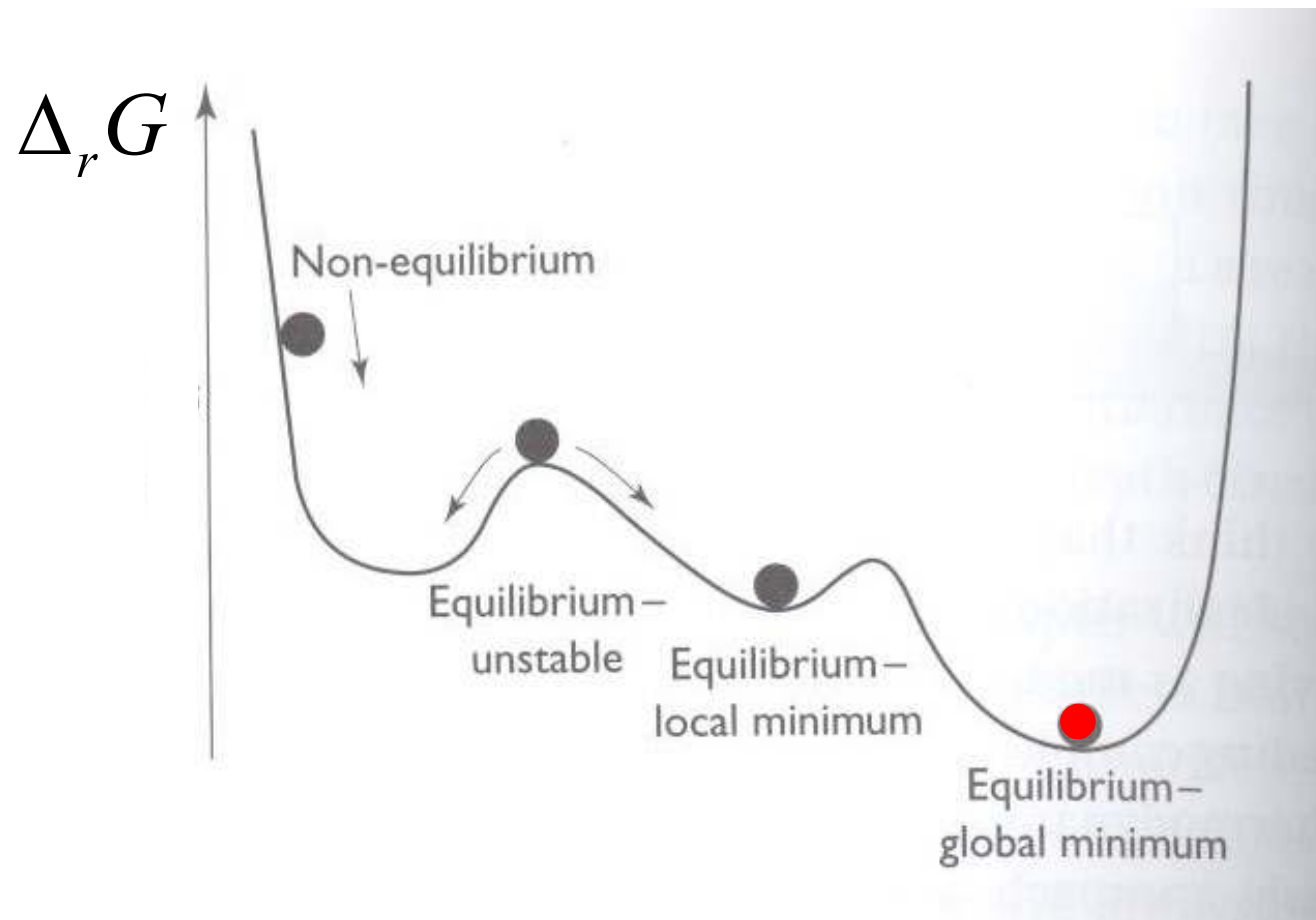
$$\Delta_r S > 0$$

gyűrűképzés

$$\Delta_r S < 0$$

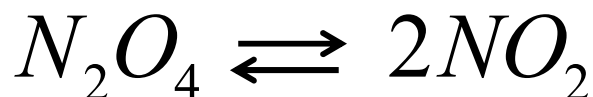
Stabil és nemstabil egyensúlyok

Megvalósítható kémiai folyamatoknál

$$\Delta_r G = \Delta_r H - T \Delta_r S < 0$$

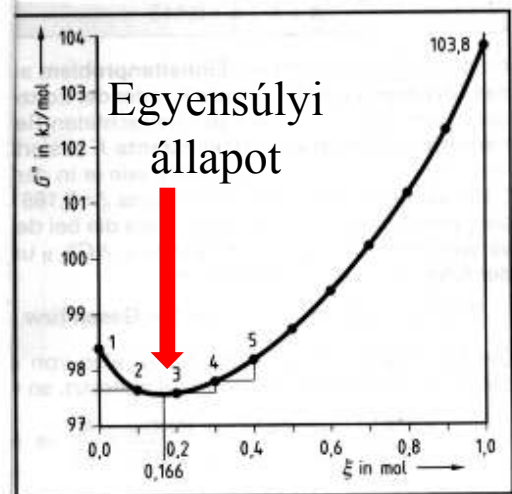
$\Delta_r H$	$\Delta_r S$	$\Delta_r G$	reakció-irány
exoterm (-)	pozitív	negatív	termék irányú
endoterm (+)	negatív	pozitív	reaktáns irányú
exoterm (-)	negatív	pozitív, 0 és negatív	T-től függő
endoterm (+)	pozitív	pozitív, 0 és negatív	T-től függő

$$\Delta_r G = \Delta_r G^o + RT \ln \frac{[NO_2]^2}{[N_2O_4]}$$

Egyensúlyi állandó

$$K = \frac{[NO_2]^2}{[N_2O_4]}$$

Kapcsolt reakciók

endergonikus reakció

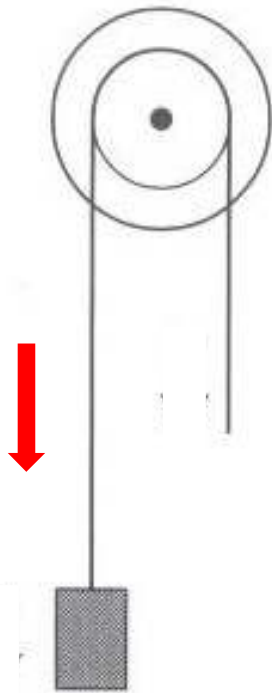
$$\Delta_r G_1 > 0$$

exergonikus reakció

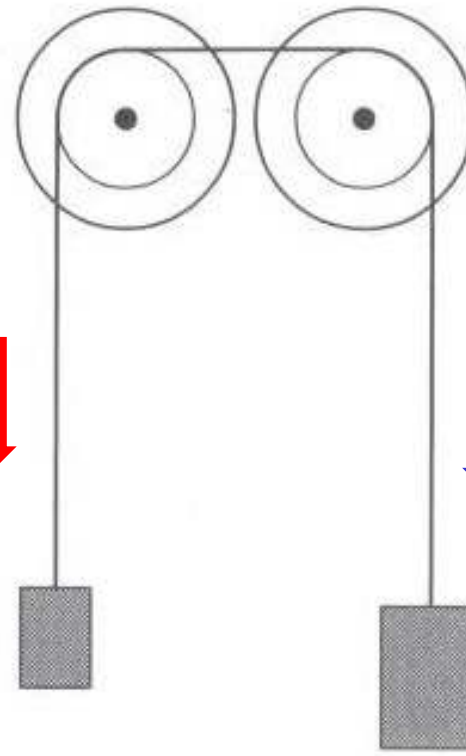
$$\Delta_r G_1 + \Delta_r G_2 < 0$$

minta

*mechanikai
kapcsolat*

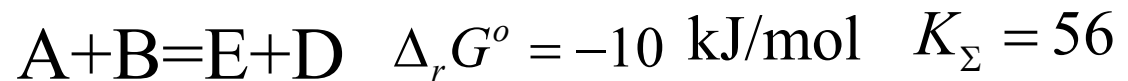
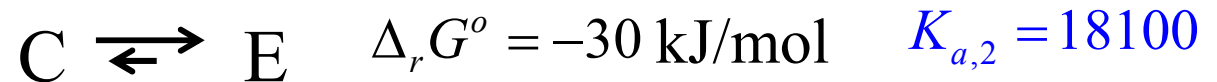
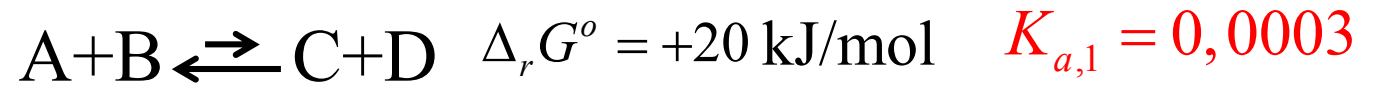

$$\Delta_r G_1 > 0$$

$$\Delta_r G_1 < 0$$

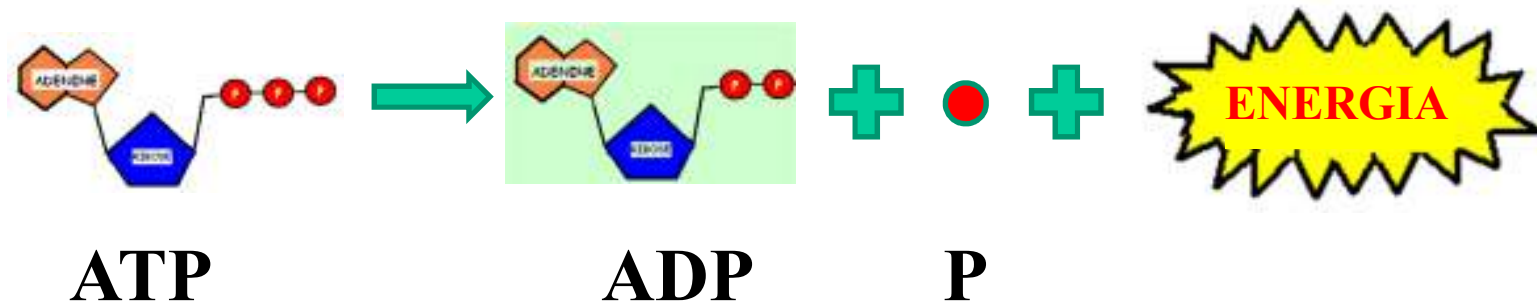
Kapcsolt kémiai reakciók hajtóereje

Termodinamikai szempontból kedvezőtlen reakció összekapcsolása egy kedvező kémiai reakcióval az átalakulás irányát megfordíthatja.

biokémiai folyamatok

ELEGYEDÉS HAJTÓEREJE

$$\Delta_e G < 0$$

$$\Delta_e G = \Delta_e H - T\Delta_e S$$

elegyedési hő

endoterm

$$\Delta_e H > 0$$

atermikus

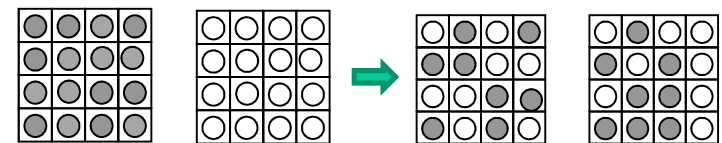
$$\Delta_e H = 0$$

exoterm

$$\Delta_e H < 0$$

elegyedési entrópia

Molekuláris
rendezettség változása

$$\Delta_e S > 0$$

Miért oldódnak jobban a kismolekulájú anyagok?

$$\Delta_e G = \Delta_e H - T \Delta_e S$$

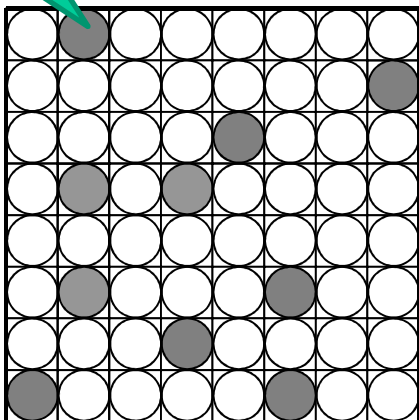
Atermikus eset: $\Delta_e G \cong -T \Delta_e S$

monomer

$$S = k_B \ln W$$

polimer

$$c = \frac{10}{64}$$

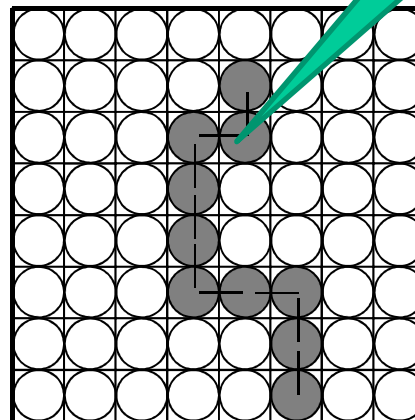
$$W_{A,B} = \frac{(N_A + N_B)!}{N_A! N_B!} = 1,51 \cdot 10^{11}$$

$$S_{A,B} = k_B \ln(1,51 \cdot 10^{11})$$

$$\Delta G_{A,B} = -k_B T \ln(1,51 \cdot 10^{11})$$

Nagyobb termodinamikai hajtóerő!

$$c = \frac{10}{64}$$

$$W_{A,B} = 64 \cdot 4 \cdot 3^8 = 6144$$

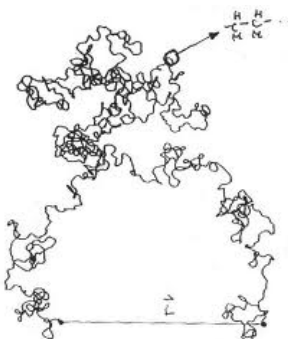
$$S_{P,A} = k_B \ln(6144)$$

$$\Delta G_{P,A} = -k_B T \ln(6144)$$

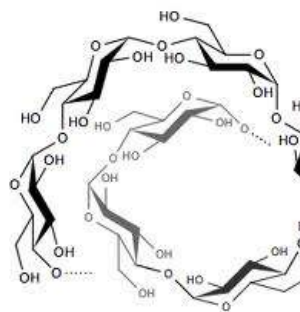
Kisebb termodinamikai hajtóerő!

Térszerkezet és konformációss entrópia

konstitúció - konfiguráció - konformáció

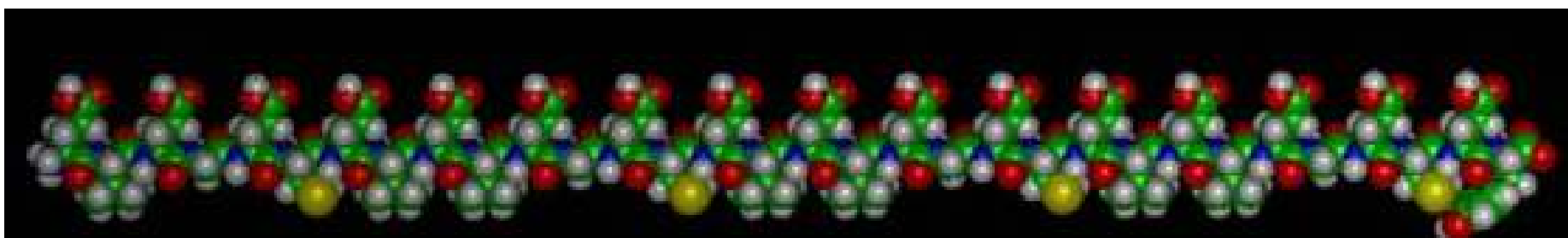
Statisztikus gombolyag

Szabályos térszerkezet

Nagy konformációs entrópia

Jóval kisebb konformációs entrópia

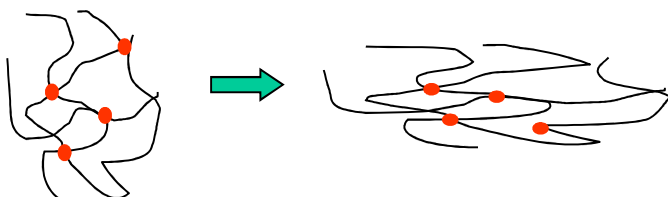
$$W=1$$

$$S_{konf} = 0$$

MAKROMOLEKULÁK RUGALMASSÁGA

Entrópia rugalmasság

$$\Delta S_{konfig} < 0$$

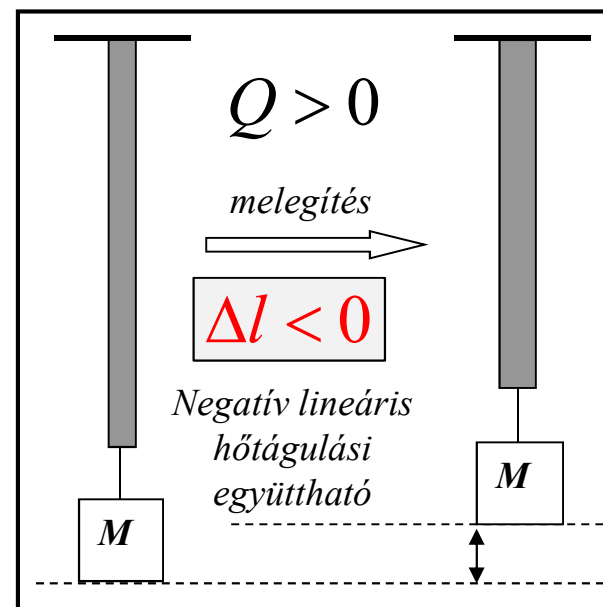
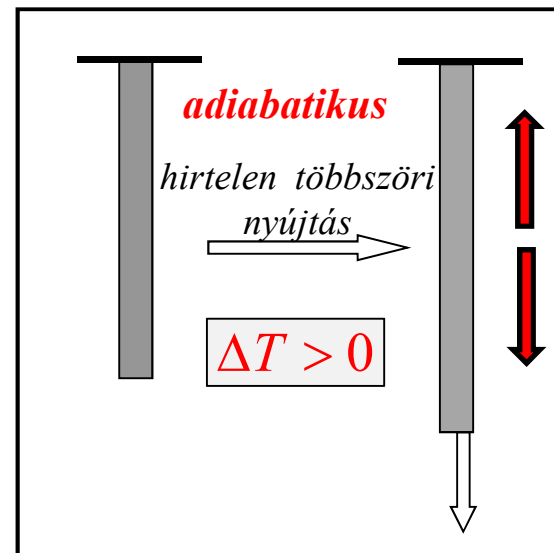
$$\Delta S = \Delta S_{konfig} + \Delta S_{term} = 0 \Rightarrow \Delta S_{term} > 0$$

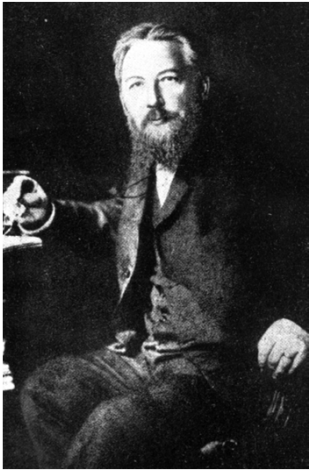
$$\Delta S_{term} \Rightarrow \Delta S_{konfig}$$

nyújtott \Rightarrow gombolyodott

összehúzódás

$$\Delta S_{konfig} > 0$$

A boldogság termodinamikája (*W. Ostwald szerint*):

B : A boldogság (öröm) mértéke

E_h : saját akarat szerint felhasználható energia

E_m : szándék ellenére való energia

$(E_h + E_m)$ teljes energia

$(E_h - E_m)$ örömszerzésre hasznosítható energia

$$B = (E_h + E_m)(E_h - E_m) = E_h^2 - E_m^2$$

Törekedjünk a $B \rightarrow \infty$ megvalósítása!